

Володимир КОВЧАК Що таке «бути»?

Майкл, Лакс. *Метафізика: сучасний вступний курс.*
Пер. з англ. М. Симчич, Є. Поляков. – К.: Дух і Літера. 2016.

Володимир Ковчак – аспірант кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка.

Встановлення аналітичної філософії – (логічний) позитивізм – було поворотом від метафізики. Антиметафізичний напрям філософії визначив курс на строге мислення й побудову теорії виключно в сцієнтичному ключі. Курс на позитивізм засадничо звужує філософію, надає їй статус дисципліни з уточнення термінів, де важливі філософські проблеми знімались через звуження понять і селекцію предмета дослідження. Динамічний розвиток філософії позитивізму щоразу спричинює зсув теорії і поворот відносно предмета дослідження. Лінгвістичний поворот Л. Вітгенштайна актуалізує перед позитивізмом фундаментальний предмет – невимовну глибину мови й мислення.

Аналітичний поворот 1980-90 рр. засвідчує принципову неможливість антиметафізичного напрямку мислення і філософії. Насичена сцієнтичним духом позитивізму аналітична філософія якісно по-іншому досліджує метафізичні питання – під знаком відношення до мови, мислення й реальності. Антиметафізичний напрям мислення був етапом внутрішньої роботи мислення над собою – встановленням можливостей і межі. Наслідком є аналітичний метод, що чітко встановлює мету, завдання, підходи й межі дослідження. У такому ключі інтелектуальна еволюція позитивізму до аналітичної метафізики споріднює М. Лакса з І. Кантом і засвідчує принципову неможливість втечі від метафізики. Метафізика – основний алгоритм роботи розуму з реальністю, втекти від якого – це втекти від свого розуму й себе.

Мета аналітичного методу й аналітичної філософії загалом полягає в прояснюванні понять, а не в заплутуванні загадковими формулами. Надмірна наукова складність мовного інструментарію аналітичної філософії стає наслідком простої мети. Проте, опанувавши необхідний поняттєво-категоріальний апарат аналітики, дослідник отримує цінний інструмент філософського дослідження і вихід на твердий ґрунт філософії.

Праця М. Лакса показує, що метод аналітичної філософії сполучний із метафізикою. В аналітичній філософії метафізика набуває особливого статусу позитивної науки як дискурсивної дисципліни, мета якої – виокремити фундаментальні поняття, з яких далі можливе подальше конструювання всіх можливих конструкцій наукової теорії.

Слід зауважити, що М. Лакс належить до вже усталеного кола аналітиків-метафізиків, серед яких Д. Девідсон, В. В. О. Квайн, П. Ф. Стронсон, Д. Армстронг, Б. Страуд, Д. К. Люїс, Г. Прайс, Г. Патнем та інші. На сучасну аналітичну метафізику мають прямий чи опосередкований вплив традиційні філософи-метафізики – Р. Декарт, В. І. Ляйбніц, І. Кант, Дж. Лок та інші.

«Метафізику» М. Лакса, з одного боку, складно назвати аналітичною, оскільки обшир порушених проблем – метафізичний. Головна метафізична проблема книги полягає в розв'язанні того питання, як реальність пов'язана з мисленням, тобто – в обґрунтуванні тотожності буття і мислення. З другого боку, книгу складно назвати метафізичною, оскільки традиційні метафізичні проблеми артикульовані у строго аналітичному підході. Читач «Метафізики» має змогу попрацювати не так з текстом, як зі змістом свого мислення – відточити синтаксис мислення об реальний метафізичний камінь проблеми. Ця праця однозначно не для інтелектуальних «слабаків», які шукають філософського фаст-фуду – простого переказу зі зрозумілим рівнем адаптації проблеми.

Окрім того, «Метафізика» М. Лакса є філософським флюгером, що показує динаміку розвитку сучасної аналітичної філософії.

Червоною ниткою через «Метафізику» М. Лакса – починаючи з номіналізму і реалізму й закінчуючи антиреалізмом – проходить в різних контекстах поняття репрезентації. Загалом критика репрезентації є предметом постаналітичної філософії, представники якої визначають репрезентацію як пасивне знакове відображення автономних предметів і заперечують можливість репрезентації в картезіанському розумінні. Така позиція приводить до релятивізму й відторгнення реальності.

Переконливий і очевидний метод мислення в чіткій і строгій побудові (метафізичної) теорії досягається через абстракцію як репрезентацію реальності. Така настанова метафізики й онтології як епістемологічного ядра філософії. Успіх (зокрема математичного) репрезентаціонізму ХХ–ХХІ ст. заклали в XVII ст. традицією раціоналізму Р. Декарт, Г. В. Ляйбніц, І. Кант, які створили строгі, чіткі й системні раціональні зразки метафізичного й наукового мислення.

Символ наукового пізнання височіє над усією конструкцією соціальної дійсності. Наука безпосередньо формує загальну матрицю мислення та соціального буття людини. Однак наукова настанова на об'єктивність вимагає від суб'єкта активної участі в науковому процесі, оскільки без індивідуальної активності суб'єкта наука симулюється. З другого боку, наукова настанова на об'єктивність вимагає від суб'єкта самоусунення з процесу пізнання, що десоціалізує науку у витончену елітарну «гру в бісер». Одно-

часна вимога самоусунення й активної участі суб'єкта в науковому процесі призводить до онтологічної шизофренізації суб'єкта. Часткове та уривчасте розуміння реалій сучасного життя дестабілізує людину й деактуалізує звернення до можливості власного мислення, що на соціальному рівні призводить до небезпечних і радикальних дій, схованих під ширмою колективної (без)відповідальності. Розвиток ідеалізму після І. Канта призвів до розриву логіки і чистих форм споглядання. Теорія перетворилась на спекулятивну й бездиханну суху теорійність. Позитивіський вектор розвитку мислення на початку ХХ ст. спричинив зміну соціокультурних реалій епохи, а конфлікт між референцією та репрезентацією призвів до конфлікту між життям і смертю.

Аналітична актуалізація М. Лакса репрезентації засвідчує новий репрезентаційний поворот, що фактично є поверненням до основи основ філософії і мислення – метафізики.

Що таке «бути»? Річ існує для суб'єкта мислення тільки як визначена через знак і значення. Невизначена річ тотожна до небуття. Тому відповідь на поставлення питання можна дати коротко: бути – це значити. Оскільки буття визначене, то річ існує для суб'єкта виключно як значення – поза значенням буття немає. Істина виникає внаслідок аналізу значення. Питання про науку аналізу значення актуалізує середньовічну полеміку номіналізму та реалізму, що приводить до глибшої актуалізації метафізичного реалізму. Прагнення аналітичної філософії сягнути глибини джерела Істини приводить до зустрічі не тільки з уже згадуваними Р. Декартом, В. І. Ляйбніцем чи І. Кантом, але й далше – з Арістотелем, Платоном і Сократом.

Репрезентація – механізм опосередкування знаками речей, тобто механізм здійснення позначення (сигніфікація) і зворотного відчитування вкладеного значення у знак (десигніфікація, інтерпретація). Основна проблема в тому, що сигніфікація та десигніфікація не збігаються, чим утворюють «сліпу пляму» буття і мислення – печеру тіней, помилок, омани.

Актуалізація проблеми репрезентації ставить дослідника перед необхідністю нової інтерпретації старих філософських проблем у концепціях безпосереднього – інтуїтивного – сприймання речі Дж. Лока та Р. Декарта. Репрезентація в такій парадигмі є апіорною вродженою здатністю і здійснюється тому, що не може не здійснюватися. Такий підхід веде до соліпсизму, оскільки не пояснює механізм отримання розумом інтелектуального відображення речі. Аналогічно в печері, описаній Платоном, люди сприймають тіні на стінах як безпосередню реальність. Запит про можливе джерело походження тіней, ймовірно, призвів би, якщо не до повної деконструкції омани, то хоча би здогадки, що справжня реальність у протилежному боці від тіней.

Платонічний репрезентаціоналізм замикає теорію і здійснює редукцію поняття репрезентації до презентації, що часто стає живильним ґрунтом для розвитку різних маніпуляцій та утвердження ідеологій. Актуалізація платонівських коннотацій спрямовує картезіянське вчення супроти самого

Р. Декарта, оскільки він засадничо виступав проти схоластичного платонізму, закликаючи до побудови нової науки на нових засадах.

На рівні ідеї ці відчуття збираються в єдиний і цілий інтелектуальний образ, без якого реальність була би мережею роздрібнених кваліа – незрозумілих і невпорядкованих квантів сенсу. Розмежовуючи первинні і вторинні властивості речей, Дж. Лок відзначає, що, наприклад, червоний колір – це не онтологічна ознака речі, а здатність суб'єкта сприймати річ як червону. Суб'єкт приписує речі, конструює червоний колір. Річ як така не описується жодним кольором.

Очевидно, що безпосередня репрезентація як інтуїтивне схоплення речей неможлива. (Ре)презентація можлива в контексті знаків. Знак засадничо емоційний, а знакове опосередкування конструює закриту сферу видимих через знак емоцій. Натомість отологічний статус ідеї не піддається цілковитій видимості через знак. Отже, уже згадувана метафізична проблема нетотожності сигніфікації і десигніфікація виникає як наслідок існування позазнакових відношень.

Залишок ідей, що не піддаються сигніфікації, розум конструює на рівні об'єктів. Об'єкти – це суто інтелектуальні конструкти, поза мисленневою активністю, у реальності їх немає. Проте віртуальні (ментальні) об'єкти подекуди мають більше інтелектуальне значення, ніж реальні речі. Відношення між об'єктами є винятково дискурсивними, де референція – як соціально-дискурсивний акт мислення суб'єкта – є інтелектуальним відправленням до об'єкта-ідеї.

У середовищі здійснення життя існують незалежні від фізичних параметрів реальності ментальні об'єкти, що мають значний потенціал об'єктивності, виведеної на основі інтерпретативної компетенції людини, яка створює цінність, сенс, смисл, значення тощо.

Репрезентаційний механізм означування (сигніфікації) пов'язаний із механізмом референції (десигніфікації). Сигніфікація утворює образ, що репрезентує річ через знак. Десигніфікація означає здійснення референції як пошуку ментального об'єкта, що відповідає наявному знаку. Репрезентація навантажена відчуттям, отже, вона сприймається як реальна. Натомість референція відповідає за об'єктивність. Якщо між осями репрезентації і референції виникає конфлікт, то на рівні суб'єкта репрезентована реальність втрачає статус об'єктивності. Відсутність об'єктивації перетворює суб'єкта на пасивного реципієнта, а репрезентацію спотворює у презентацію.

Об'єктивно суб'єкт може пізнати тільки свої конструкції. Отже, будь-яке пізнання в основі свого здійснення є конструювання. Звісно, тут слід усвідомлювати широке розуміння суб'єкта – не лише як індивіда, але й організованої множини суб'єктів, спільноти, людства. За аналогією до того, як спостереження нерозривне від спостерігача, який організовує спостереження і упорядковує одержані внаслідок цього знання, так об'єктивність має включати суб'єкта – в іншому разі таке поняття об'єктивності набуває фіктивності.

Репрезентація, з одного боку, перебуває у суб'єкті, а з другого боку – вкорінена у знак як у семіотичному носіїв інтенції суб'єкта щодо екстенціоналу. Репрезентація здійснюється між інтенціоналом суб'єкта та екстенціоналом об'єкта, тому в ній умовно можна визначити два горизонти – внутрішній горизонт змісту та зовнішній горизонт сенсу. Вимір між світом суб'єкта і об'єктивним світом – це вимір здійснення репрезентації.

Можливість кореляції мислення і реальності запевняє в інтелектуальному доступі до реальності, яка є єдиним об'єктом опису метафізики. Аналітика тотожності буття і мислення – центральна настанова метафізики М. Лакса, що надає його метафізиці сократичного відтінку пошуку Істини. Для давніх греків питання про первинність буття чи мислення не було таким актуальним, як для сучасної епохи. Починаючи з пізньої античності, над зазначеним питанням працює західна філософія, створивши два варіанти відповіді, що взагалі унеможливають об'єктивність, оскільки засадничо групують на два ворожі табори – або матеріалізму, або ідеалізму. Протиставлення «або-або» народжує конфлікт, що засадничо суперечить античній діалогічній максимі народження Істини. У протиставленні народжується гнів, злість, ворог. Як наслідок – війни.

За Сократом, діялектика – це насамперед мислення як маєвтика Істини. Діалогічне ремесло маєвтики – це метод, відповідно до якого Істину можна знайти не лише в індивідуально-внутрішньому просторі себе, але також і в об'єктивному. Народження Істини неможливе без напруги між суб'єктом і об'єктивністю.

У контексті аналітичної філософії метафізика отримує якісно новий етап розвитку. Знаменно, що аналітична філософія, яка виникла як принципово антиметафізичний проєкт мислення, стає міцною базою відродження метафізики в статусі позитивної метатеорії.

Аналітична актуалізація метафізики показує, що метафізика сумісна з позитивним аналітичним методом, а суб'єктивне мислення відповідає об'єктивному, адже буття і мислення – одне і те саме. Істина буття – в істині мислення.

Такою є аналітична філософія М. Лакса, який повертає в наше століття – століття розмитих дефініцій і нечіткого буття – строгість аристотелізму і глибину Сократа. Автор у контексті аналітичної філософії в позитивному ключі актуалізує і радикалізує традиційні метафізичні проблеми – предметом аналізу філософа є проблема універсалій (метафізичний реалізм та номіналізм), обґрунтування субстанції, пропозиційність висловлювань (включаючи поняття факту, стану й події), поняття необхідності і можливості, каузальності та часу, а також сучасні виклики антиреалізму. Такий побіжний огляд змісту «Метафізики» М. Лакса впевнює читача в позитивно-аналітичному метафізичному ґрунті аристотелізму.